

Милица МУСТУР

(Београд, Институт за књижевност и уметност)

mima-p@gmx.at

СИМБОЛИЧКИ КАПИТАЛ СТВАРНОСТИ

(Norbert Bachleitner. *Fiktive Nachrichten. Die Anfänge des europäischen Feuilletonromans*. Königshausen & Neumann, Würzburg, 2012, 134 str.)

Питање је да ли би неупућен савремени читалац у метафорици наслова нове студије Норберта Бахлајтнера *Fiktive Nachrichten* (*Фиктивне вести*) осетио оксиморонски призив. Као конзумент, тј. (са)учесник модерних масовних медија, он је већ добрано навикнут на нестабилност границе између фиктивног и фактичког, а по прилици и сам доприноси њеном замагљивању. У информационој поплави последњих деценија, како вели сам аутор, све је теже разлучити фикцију – у ширем значењу измишљеног садржаја – од чињенице. Тај усуд вероватно највише погађа електронске медије, где се прави извори информација, од вести и постинга на форумима до колективно сачињених текстова, једва дају дешифровати. Ступањем у комуникацију данашњи читалац/гледалац као да пристаје на правила игре по којима је вест *увек већ* потенцијално обременења и фиктивним садржајем.

Насловна метафорика Бахлајтнерове публикације усмерена је, међутим, на један други, премда близак, феномен, поникао на преплету фикционалног (условно речено „измишљеног”) и фактуалног – на почетке историје европског фељтонског романа. У прегледној студији насталој на пресеку књижевне историје и социјалне историје књижевности, Бахлајтнер маркира тренутак снажног продора фикционалне прозе у дневну штампу средином 19. века. Колизја и жива интеракција објективно-чињеничког и фикционалног дискурса, условљена суживотом на заједничком новинском простору, наводи Бахлајтнера да у деветнаестовековној штампи као претходнику модерне масовне комуникације и забављачке културе препозна заметке конекса фиктивног и фактичког карактеристичне за савремени медијски профил. И заиста, Бахлајтнерови примери међусобног прожимања двају наратива у сусрету вести и фељтонског романа одају многе структуралне паралеле са међуодносом фиктивног и фактичког у новијим медијима. Ваља ипак одмах ставити заграду на ауторову можда сувише непосредну аналогију: због саме природе савремених масовних медија чињеничкој стварности се у њој – вољно или

невољно – приписује извештан фиктивни (виртуелни, полуистинити) карактер; као посебан феномен или привремено крајња еволутивна тачка до које је дошло унутрашњом развојном логиком масовних медија јавља се и укидање разлике између стварности и фиктивног у ефекту медијског симулакрума – стварања симулиране слике без референтног упоришта у било каквој реалности изван оне коју сама собом представља.

Насупрот томе стоји жеђ за стварношћу читалачке публике фељтонских романа која је и у фикцији, мимо забаве, тражила и налазила превасходно чињеницу, вест. На позадини таквог читалачког механизма јасно се оцртава деветнаестовековно поверење у референцу – повишена свест о реалности друштвеноисторијског тренутка и уздање у могућност њене *верне* фикционализације. Другим речима, са тематиком фељтонског романа у Бахлајтнеров књижевноисторијски фокус доспева један незаобилазан аспект настанка књижевног реализма.

(Утиску да су савремени и деветнаестовековни феномен укрштаја измишљеног и чињеничног ближи него што заиста јесу делом доприноси ауторово недовољно диференцирање појмова фиктивно и фикционално и њиховог сажимања под општију категорију измишљеног. Јасно је, међутим, да је у говору о извештавању у савременим медијима реч о поларитету чињенично – фиктивно (измишљено), док се у случају новинског фељтона ради о контрасту чињенично – фикционално.)

У уводном делу књиге Бахлајтнер најпре оцртава поље свог рада разабарајући се у досадашњим одређењима фељтонског романа у релевантној литератури. Фељтонски роман није посебан романескни жанр – тако гласи почетна дефиниција *ex negativo*. За статус поджанра он не може да се кандидује јер се природа новинског романа не исцрпљује у најчешће апострофираним естетско-жанровским дистинкцијама. Заговорници жанровског одређења говоре о „типичном” или „стварном” фељтонском роману са особинама тривијалног жанра усмереног искључиво на забаву као ултимативну преокупацију и *nonplusultra* популарних књижевних форми. Из ове перспективе фељтонистичко алфа и омега било би да стандардним механизмима популарног романа (драмски дијалози, одржавање тензије, неизвесност) прикује читаоца, или, у још већој мери, (махом докону) читатељку, за одређену дневну новину, остварујући преко загарантоване дозе забаве потребну маркетиншку корист. По Бахлајтнеру је, дакле, забава једна, и то мање сигнификантна, од две функције фељтонског романа, она коју он дели и са романима забавне фикције изван новинског контекста. Одбацујући жанровско одређење Бахлајтнер новински роман уједно еманципује од једнозначног усмерења на забаву и напетост и наговештава његово деловање у правцу социјалноисторијске и књижевноисторијске релевантности.

Будући да су фељтонски романи међусобно поетички диспаратни и жанровски несводиви, Бахлајтнер њихов засебан положај

унутар опште књижевне историје детектује у специфичности места и модуса објављивања. Стога и његова наизглед непретенциозна дефиниција која гласи: фељтонски „роман је роман који у наставцима излази у политичким дневним новинама” („Roman, der im Medium der politischen Tageszeitung in Fortsetzungen veröffentlicht wird”, стр. 10). За сужавање периодичког хоризонта на дневну штампу, аутор наводи најпре практичан разлог: укључивање и часописног фељтона у само по себи непрегледно истраживачко поље новинске фељтонистичке прозе граничи са немогућом мисијом. Други разлог је садржинске природе и гласи да је интеграција романа у дневне новине изродила такву врсту интеракције између вести и романескне фикције незамисливе у часописном контексту.

Проблеми теоријске дефиниције фељтонског романа потичу из чињенице да је он колико књижевна појава толико и феномен масовног медија. Код Бахлајтнера он добија теоријско утемељење у концепцији која уважава његову наречену двоструку природу. Он га посматра као део опште историје романа, са једне, и као специфичан публикацијски феномен са одређеним сопственим законитостима, са друге стране. Ова два аспекта стоје у непосредној међузависности, јер фељтонски роман управо специфичношћу, коју дугује контексту свог објављивања, делује повратно на учвршћивање реалистичког приповедног проседеа, тј. развој књижевног реализма.

Више пута истицана симбиотичност чињеничности и фикције у фељтонском роману манифестује се у два међусобно повезана вида. Најпре као спој фикционалног и стварносног у доминантној естетској форми фељтонских романа. Ослањајући се на поетичке премисе књижевног реализма и, делом, натурализма, новински роман стремио је готово без изузетка детаљнореалистичком проседеу, оствареном, између осталог, реалистичким детаљима приповедања, те код читалачке публике претпостављеним знањем (при чему се, у складу са захтевима програмског реализма, представљено транспонује у општије категорије типичног или идеалног). Спој фикционалне природе приповедања и стварносно-препознатљивог садржаја у реалистичком наративу деветнаестог века погодовао је, сматра Бахлајтнер, фељтонском роману јер је излазио у сусрет једној од његових главних функција: забави. Она почива на производњи фикције коју читалац поставља у релацију са својим животним контекстом, изграђујући сопствени идентитет кроз механизме опонашања или дистанцирања од фикционалних ликова и радњи. У овом светлу, настанак деветнаестовековног фељтонског романа да се објаснити као пропратни феномен распада класног друштва и њиме условљених норми понашања. Као и штампа у којој се појављује, он је израз либерализације друштва и плурализма мишљења, или, формулисано негативно, несигурности која настаје као последица социјалне мобилности. У таквој ис-

торијској констелацији јавља се потреба за вредносним оријентирима коју фељтонски роман задовољава у својој функцији вредносног компаса, па чак и у виду забавног жанра.

Међутим, побројане карактеристике својствене су донекле свакој забавној прози, па и оној ван новина. Оно што јасније профилише и теоријски одређује фељтонски роман јесте специфична осцилација између вести и фикције условљена контекстом политичке дневне штампе. Њена оријентација на вести и чињеничност одсликава се и у садржајима испод фамозне „фељтонске црте” која дели фактичко-известилачки простор новина од фикционалног: смештен у оквире дневно-политичког извештавања, роман у новинама се и сам, како вели Бахлајтнер, јавља као једна врста вести. Сама физичка близина ове две врсте представљања стварности делује субверзивно на линију њиховог међусобног разграничења. Да би се ова осцилација и теоријски поткрепила, Бахлајтнер наводи структурално-типолошке аналогije између новинских вести и романескне фељтонске прозе: дихотомија „ново-познато”, конфликти и вређање норми, локалне теме и феномени чудног и необичног.

У току студије феномен пропустљивости фељтонске црте остаће у Бахлајтнеровом аналитичком фокусу. Пермеабилност границе двају наратива осећа се најпре на страни продукције и дистрибуције: фељтонски роман снажно инсистира на тематској, структурално-садржинској блискости са вестима смештеним у горњем, „официјелном” делу дневне штампе, често и на формалној блискости са идеалом објективног новинског дискурса, што је у историјској перспективи довело до још већег учвршћивања реалистичког приповедног модуса. Аутори се неретко и сами оглашавају у новинама, декларативно искорачују изван поља фикционалне презентације и ноншалантно објављују читаоцу да су садржаји њиховог прозног стваралаштва непосредно утемељени у чињеничности заједничког друштвеног, често и локалног контекста.

Пропустљивост је очигледна и на рецепцијској равни: фељтонски роман заиста јесте читан и оцењиван према параметру актуелности и врховном вредносном мерилу кореспонденције фикционалних садржаја са непосредном социјалном стварношћу. А ниво и степен те подударности пратилац фељтона радо је ишчитавао из документарно-објективног, известилачког новинског простора. У писму супрузи на њене замерке да су мизерни услови рударског рада и живота у Золином *Жерминалу* преувеличани, немачки писац Ото Ерих Хартлебен одговара да би јој потпуна утемељеност Золине прозе у реалности била више него јасна када би се удостојила да макар понекад прочита новине и изнад фељтонске црте. „Озбиљном” читаоцу фељтона, упућеном у дневнополитичке вести, конекс фикције и чињенице открива се, дакле, сам од себе, док неупућена, „неозбиљна” читатељка ризикује да се мимоиђе са истинским значењем романа. Међутим,

читалачки импулс је један исти – тражи се упориште белетристике у стварносном окружењу.

Мимо осцилације између фактичког и фикционалног, историја фељтонског романа одвија се у контексту јасне политичко-идеолошке обојености деветнаестовековне дневне штампе. Романи су листом стајали у служби политичких програма дотичних новина, затечених у непосредној зависности од државних влада, интересних група, или, најчешће, политичких партија: конзервативних, либералних, социјалдемократских, левичарских, црквено-конфесионалних и других. У таквој клими не изненађује инструментализација фељтонског романа у сврхе учвршћивања политичке линије појединих новинских органа. Речју, значајан део фељтона био је резервисан за тенденциозне романе.

Сумарно говорећи, фељтонски роман се у својству забавне прозе јавља као фикција са стварносним потенцијалом. Комплементарно са тим, као специфичан феномен масовних медија, он се јавља као вест у фикционалном руху, а као део идеолошки и политички профилисане дневне штампе – као фикционализовани политички стејтмент.

У четири централна дела студије далеко највише аналитичке пажње усмерено је на рану историју фељтонског романа у Француској, Немачкој и Аустрији, док је аналогни развој у Енглеској, Италији, Шпанији и Русији збирно представљен у само једном поглављу. Избором оваквог тежишта аутор, са једне стране, акцентује француску пионирску улогу у развојном путу фељтонистичке прозе, а, са друге, излази у сусрет својој примарној циљној публици немачког језичког подручја.

Појединачна поглавља Бахлајтнер отвара кратким освртима на развојне услове дневних новина (и фељтона унутар њих), чија се судбина у тематизованом периоду од средине 19. века до краја Првог светског рата кретала у сталним осцилацијама између цензуре и либерализације штампе.

Ове кратке социјалноисторијске скице уводе у аналитичка проматрања одабраних романа. У оквиру њих доста детаљну дескрипцију Бахлајтнер посвећује роману *Mystères de Paris* данас скоро заборављене фељтонске суперзвезде Ежена Сиа (Eugène Sue). Дело које слови за најуспешнију фељтонску публикацију Јулске монархије и за зачетника популарног поджанра „градске мистерије” изузетан је пример садејства фикционалног и фактуалног. Док је у пишчевој почетној концепцији роман нудио мање-више непретенциозну фантастично-авантуристичку панораму доњих слојева париског друштва у време Јулске монархије, под утицајем читалачких реакција он се окреће изричитом социјалном ангажману. Заинтригирана и придобијена портретисањем „честитих сиромаша” као светлог дела париског подземља, морално супериорног у односу на компромитовани „криминални шљам”, читалачка публика *Journal-a des Débats* почиње сама да обликује даљи профил овог романа, захтевајући од аутора максималну

концентрацију на објективно извештавање о животу сиротиње и кримогених група. Тако се овај популарни фељтонски роман, по речима Бахлајтнера, од мелодраме о париским варварима преобраћа у морализаторско и социјално-реформаторско дело, а писца трансформише у новинара и народног адвоката. Интервенцијом читалаца *Mystères de Paris* се претвара у показатеља али и регулатора социјалне свести – до мере у којој му се чак приписује и улога у припремању терена за револуционарне преврате 1848.

Међу осталим романима француског фељтона, Бахлајтнер се детаљније осврће на Золин *Жерминал* и романе из циклуса о Рокамболу Понсон ди Тераја; из немачког говорног подручја ту су мање познати Георг Верт, Карл Гуцков, Едмунд Венграф и други.

Иако прегледно-уводног карактера, Бахлајтнерова студија *Fiktive Nachrichten* представља релевантан и поуздан оријентир кроз историју, формалну разноврсност, услове објављивања и функције фељтонског романа – главног саучесника књижевног реализма у његовом присвајању симболичког капитала стварности.